

בס"ד

שיעור הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

טרפה שהרג

- תקסז -

נמסר בש"ק פ' שופטים ה'תשע"ח

בש"ק פ' כי תצא יחל השיעור אי"ה בשעה **17:20** אחה"צ

מנחה בשעה 17:00. השיעור יהיה בענין:

אשת יפת תאר

לעילוי נשמת ר' שלמה ב"ר בן ציון זצ"ל ור' שמואל יצחק ב"ר דוד זצ"ל

בברכת שבת שלום

המארגנים

טרפה שהרג

ואם לא חשיב בע"ד אלא שונא, קרוביו כשרים להעיד כדין קרובי השונא. ואכן מחלוקת הראשונים דבר לדינא; במרדכי (סנהדרין כח) מבואר שקרובי הנרצח כשרים להעיד על הרוצח, והובא ברמ"א (חו"מ לג, טז). ובבהגר"א (חו"מ שם) כתב שלדעת התוס' בתירוצם הראשון שפסולו משום 'בעל דין' - קרוביו פסולים לעדות.

והנה טעם הסוברים דלא חשיב ההרוג כבעל דין מובן בפשטות, מפני שנידון מיתת הרוצח הוא דין של הרוצח לבדו וככל שאר מחויבי מיתות, ואין זה דין של ההרוג, שאין הוא 'תובע' בדין זה הלכך אינו בעל הדין. אכן בתירוצו הראשון נראה שנקטו התוס' שדין מיתה לרוצח מוגדר כחייב כלפי הנרצח, שעל כן הנרצח חשיב בעל הדין ה'תובע' נפשו של זה, וכפי שיש לשמוע מפשט לישנא דקרא 'ונתתה נפש תחת נפש. עין תחת עין וגו' דמיירי בחיוב 'תשלומין' של הנוגף כלפי הניגף, הן ברציחה הן בחבלה¹.

ויסוד זה נראה שנקטוהו התוס' במק"א: בכתובות (לא). ובב"ק (כב:) כתבו התוס' דהא דאמרינן בגמרא שהמחויב מיתה לזה וממון לזה לא נפטר מממון, זהו רק ברציחה [וכן בעדים זוממין וכדלקמן] אבל לא בשאר מחויבי מיתות, שעל כן השורף גדישו של חברו בשבת אמרינן קם ליה בדברה מיניה ולא חשיב כמיתה לזה [על חילול השבת] וממון לזה [לחברו הניזוק]. והיינו טעמא: דחייב מיתה של רוצח חשיב חיוב כלפי חברו הנרצח ועל כן אינו נפטר מממון שמחויב לאחר, משא"כ שאר מיתות שאדם מחויב בהם לשמים ולא כלפי אדם אחר, לא חשיב 'מיתה לזה ותשלומין לזה'. וכן משמע טעם זה בלשון הרשב"א בכתובות שם.

וסייע נוסף לזה מדברי הרמב"ם (סנהדרין כד) שפירש (עפ"י הספרי, הובא ברש"י פרשת שופטים) הלאו ד'לא תחוס עיניך' האמור ברוצח 'שלא יאמרו כבר נהרג זה ומה תועלת יש בהריגת האחר'. ויש לתמוה מאי שנא מכל עבירות שבתורה דלא אמרינן סברא זו דמה תועלת בהריגת העובר והרי כבר נעברה העבירה, דאדרבה, הואיל ונעשתה העבירה ואי אפשר לתקנה דין הוא להעניש העובר, וא"כ אף ברוצח נימא כן שהואיל ועיוות ולא יוכל לתקן דינו להעניש - אלא על כרחך דרוצח שאני שחיובו מוגדר כחיוב לחברו, ועל כן היה עולה על הדעת לומר הלא חברו אינו משתלם כלום במיתתו של זה, ומה בצע כי נהרגנו ונמצאו שתי נפשות אבודות.

עוד יש לשמוע כן מדברי הרמב"ם (ריש הלכות רוצח): 'מפי השמועה למדו שזו מיתת סייף, בין שהרג את חברו בברזל בין ששרפו באש מיתתו בסייף'. ומקורו בירושלמי דילפינן לה מקרא (סנהדרין זג, ג) שגם אם הרגו בדבר אחר, מיתתו בסייף דוקא. ואין מובן למה לי קרא להכי, מאי שנא משאר חייבי מיתות שעונשם קבוע בסקילה או בשריפה וכו' בלא הפרש באיזה אופן נעשתה העבירה - אלא מפני שגדר מיתת הרוצח אינה כחיוב כלפי שמיא

(א) סנהדרין עח. אמר רבא ההורג את הטרפה פטור [מדיני אדם (רמב"ם הל' רוצח ב, ח) - דגברא קטילא קטל], וטרפה שהרג בפני בית דין חייב שלא בפני ב"ד פטור. בפני ב"ד חייב דכתיב 'ובערת הרע מקרבך', שלא בפני ב"ד פטור דהוא לא עדות שאי אתה יכול להזימה [שהרי אם הומו עדין אין נהרגים, דגברא קטילא בעו למיקטל. רש"י] וכל עשאא"ל לא שמה עדות. ויש לעמוד על פשט הגמרא, אמאי הוצרכו לטעמא ד'ובערת הרע מקרבך' לחייב טריפה שהרג בפני ב"ד, הלא מחויב מיתה הוא כדין כל רוצח, דהא לא אתינן לפוטרו שלא בפני ב"ד אלא מטעמא דעדות שאי אתה יכול להזימה, וא"כ בהרג בפני ב"ד שאין שם 'עדות' אלא הדיינים דנים על פי ראיית עצמם, דלא תהא שמיעה גדולה מראיה, ממילא הוא דחייב כשאר כל רוצח. וכבר עמד בזה הגרעק"א בחדושו לב"ק (פד.)*.

ותיריץ רעק"א שאפילו הרג בפני ב"ד לא מתקיים בו 'נפש תחת נפש' כיון דגברא קטילא הוא, ורק משום דכתיב 'ובערת הרע מקרבך' קטלינן ליה, אבל מצד חיוב מיתה האמור ברוצח לא הוה קטלינן ליה. ומ"מ בהרג שלא בפני ב"ד אצטריך לטעמא דעדות שאי אתה יכול להזימה כדי לפטרו גם משום 'ובערת הרע מקרבך', שהרי העדות פסולה.

ויש להוסיף נוסף וטעם לדבריו, דמשמע שבשאר חייבי מיתות שפיר מקיימין 'מות יומת' אף בטרפה, ורק ברציחה דכתיב בה 'ונתתה נפש תחת נפש' לא מקיימין לה בטרפה מפני שאינה נפש שלימה, והלא בפשטות היה לנו להשוות חיוב מיתה דרוצח לשאר חייבי מיתות, דנהי דכתיב ביה 'נפש' סו"ס יש לקיים בו דין מיתה כמו בשאר חייבי מיתות שבתורה, ומהיכי תיתי לחלק בין חיוב מיתה דרוצח לחיוב מיתה דכל התורה, עד שאנו נצרכים לטעמא ד'ובערת הרע מקרבך'.

אך יובן הדבר עפ"י מה שמוכח מכמה מקומות שחלוק גדר חיוב מיתה האמור ברוצח משאר חייבי מיתות, שמיתת הרוצח חשיבא חיוב כלפי הנרצח שלא כשאר חייבי מיתות שהם עונש שאדם מחויב בו לשמים, אשר על כן יש מקום גדול לחלוק האמור, כפי שיבואר -

ויסוד הדבר (ע' בחדושי הגרש"ר סנהדרין ב ועוד) בתוס' במכות (ו), שצדדו שני אופנים לפרש מה שמבואר בגמרא שם שההרוג הוי 'פסול' להעיד על הריגתו [שעל כן הקשו בגמרא אמאי לא אמרינן דהרוג יציל את הרוצח כדין נמצא אחד מהם קרוב או פסול]: או משום שההרוג הוי כבעל דין, אי נמי משום 'שונא' [וכרבי יהודה הפוסל את השונא להעיד (מהרש"א), או דאף חכמים דפליגי וקיי"ל כוותיהו, מודו בשונא גמור (מהרש"ל בתשובה לג)]. הרי לנו נידון התלוי בשני תירוצי התוס', האם ההרוג חשיב 'בעל דין' אם לאו. ונפקא מינה אם קרוביו כשרים להעיד על הרציחה, דאם הוא בעל דין הרי קרוביו פסולים לעדות כדין קרובי הבע"ד,

ב לכאורה יש מקום לבאר באופן אחר מה דחשיב בע"ד, כיון ששורש הנידון הוא במעשה שאירע בו, הגם שהחייב עצמו אינו שייך אליו. אך מדייק התוס' בהמשך גבי נרבע (כדלהלן בפנים) נראה דשם 'בעל דין' לא תליא בזה שמסבב את החיוב אלא בתוצאת הדין כלומר בחיוב שאותו אנו באים לפסוק, דבע"ד היינו התובע והתביעה היא על החיוב. ובאידך גיסא, נראה שגם לדעת האומרים שאין ההרוג 'בעל דין' דחייבו הוא לשמים ולא לחברו, מ"מ יש לקיים עיקר הסברא דשאני מיתת הרוצח מכל מיתות שהרי גדרה נפש תחת נפש, כאשר עשה כן יעשה לו, ועל כן בטרפה שהרג את השלם שאין שווין בנפשות א"א לקיים העונש. [ואדרבה, אילו זה חיוב לחברו יש מקום לומר שיתן מיהא נפש זוטא דידיה, דכל כמה דמצי למשקל שקלינן, וכסברת הרמ"ה בסנהדרין עח גבי עדי טרפה ששייך לקיים בהם עונש דעדים זוממין].

א יש מקום לפרש מה שהוצרכו ל'ובערת' לומר שחייבים הב"ד שראו לדונן [כמש"כ הרמ"ה שם: 'ומיחייבי לאזוקוקי ליה']. שלולא החיוב לבער הרע מה יחייבם לדונן על פי מה שראו, דדוקא כשיש תובע או כשיש עדים בדבר ובאים לב"ד להעיד, מצווים ב"ד לרונן משום מצות 'שפטים ושטרים תתן לך', אבל לא שמענו חיוב לדון על סמך ידיעה אישית אם לא להציל עשוק ולהשיב אבידה וכו', הלכך רק משום שיש חיוב לכל אדם לדאוג שמחויבי מיתה יבוערו מן העולם, חייבים לחייבו [ומסתבר שכל הרואים הכשרים לרונן, מצווים להיות ב"ד על כך ולרונן], והיינו טעמא דעדים שראו דבר ערוה באחד חייבים להעיד עליו - משום 'ובערת הרע' כמש"כ הרמ"ה (בפ"ק דמכות ובתשובה ס, ה).

וכו' אמרי מאי קושיא דלמא נהורא שקיל מיניה נהורא אמר רחמנא נישקול מיניה, דאי לא תימא הכי קטן שהרג את הגדול וגדול שהרג את הקטן היכי קטלינן ליה והתורה אמרה 'משפט אחד יהיה לכם' - משפט השוה לכולכם, אלא נשמה שקיל מיניה נשמה אמר רחמנא נישקול מיניה הכא נמי וכו' - הרי משמע שאף ברציחה גדר הדין הוא ליטול ממנו תשלום נפש כמו שלקח וכגדר עין תחת עין, וא"כ נהי דבגדול וקטן איכא נטילת נשמה במידה שוה אבל בשלם וטרפה הדרה הסברא שאין כאן נפש שלימה תחת נפש.

אך תימא גדולה על דרך זו מהמשך הסוגיא דסנהדרין, דאמר רבא הרובע את הטרפה בפני ב"ד חייב שלא בפני ב"ד פטור, בפני ב"ד חייב דכתיב ובערת הרע מקרבך, שלא בפני ב"ד פטור דהו"ל עשאא"ל. הרי להדיא שאף ברובע דלא כתיב גביה 'נפש תחת נפש' וחייב מיתתו אינו כלפי הנרבע אלא עונש על העבירה גרידא [לא מיבעיא ברובע בהמה, אלא אף ברובע אדם אין גדרו כחייב לנרבע, וכמו שמדויק מהתוס' במכות הנ"ל דגבי 'נרבע יציל' לא כתבו הטעם דהנרבע חשיב כבעל דין כמו שצדדו גבי הרוג, אלא נקטו רק טעמא דשונא, והיינו משום שלא הנרבע הוא התובע את דינו של הרובע אלא חייב עונש הוא לשמים], ואעפ"כ בעינן לטעמא ד'בערת הרע מקרבך', וא"כ הרי חוזרת קושיית רעק"א למקומה, ל"ל להך טעמא לחייב את הטריפה, הלא ממילא הוא מחויב מיתה על העבירה כל היכא דליכא לחסרון דעדות שאי אתה יכול להזימה.

ובן הקשה החזו"א (בהערותיו על גליון המאסף כנס"י, נדפסו בסוף ספר קובץ ענינים) על הגרא"י שכתב (נדפס בקובץ ש"ב לט) גם הוא מדנפשיה כהגרעק"א.

ב על כן נראה לומר על דרך שכתב הגרעק"א אך בשינוי, דהנה בהמשך הסוגיא בסנהדרין שם אמרינן דשור טריפה שהרג פטור (לרב אשי) וכן שור של אדם טריפה שהרג פטור (לכו"ע), דאמר קרא 'השור יסקל וגם בעליו יומת', כל היכא דקרינא ביה וגם בעליו יומת קרינן ביה השור יסקל וכל היכא דלא קרינן ביה וגם בעליו יומת לא קרינן ביה השור יסקל, וכיון דאילו בעלים הוו פטירי שור נמי פטור. וכן פסק הרמב"ם (נזקי ממון י, ז): 'שור שהוא טרפה שהרג וכו' אינו נסקל שנאמר 'וגם בעליו יומת', כמיתת בעלים כך מיתת השור, וכיון שבעליו כמת הם חשובים ואינן צריכין מיתה הרי זה פטור'. והשיג הראב"ד: 'א"א ואם בפני ב"ד הרג נהרג משום ובערת הרע'. וכדברי הראב"ד כן מורה פשוט דברי רש"י ותוס' שם, דדין השור כדין בעליו שאם הרג בפני ב"ד נהרג ואם שלא בפני ב"ד פטור מטעם עדות שאי אתה יכול להזימה. אכן מדברי הרמב"ם שסתם נראה דס"ל שבכל גוונא פטור, אף בשהרג בפני ב"ד. אך טעמא בעי. וכתב המ"מ שיש לומר דהאי קרא ד'בערת' לא כתיב אלא באדם. והקשה החת"ס (בשו"ת או"ח קפ) מהמבואר בגמרא בחולין (קלט. קמ). שאף בבעלי חיים שדינם כמיתה, מצווה כל אדם להביאם לב"ד להרגם, לקיים 'בערת הרע מקרבך' - הרי שאף בשור הנסקל איתא לדינא ד'בערת הרע'.

אך נראה שהמ"מ דקדק היטב בדברי הרמב"ם שם, דבהלכות רוצח כשהביא דין טרפה שהרג, לא הביא הרמב"ם אלא את הטעמים שהוזכרו בגמרא, ואילו בדין שור טרפה שהרג הוסיף בו דברים: 'וכיון שבעליו כמת הם חשובים ואינן צריכין מיתה הרי זה פטור' - הרי שנתן כאן טעם חדש לפטור בעליו, טעם שלא הוזכר בגמרא וגם לא בדבריו גופא שבהלכות רוצח. וצ"ע למה הוסיף טעם חדש לפטור, ומדוע לא כתבו בעיקר מקור הדין דאדם טרפה שהרג. ועוד, הלא זהו טעם לסתור שהרי לפני טעם זה היה לן לפטור טרפה שהרג אפילו בפני ב"ד.

על מעשה העבירה אלא גדרה כחייב כלפי ההרוג, נתינת נפש תחת נפש, לכך סלקא דעתך שכמו שעשה לחברו כן יעשה לו כדי ש'תשלומי' הנפש יהיו שווים לנטילת הנפש.

ועוד זאת: בחדושי הר"ן לסנהדרין (מה): איתא שרוצח במזיד הבא לבית דין לדונו, גואל הדם טוען טענותיו בפני ב"ד כדי להמיתו. ואם אין לו גואל הדם, יעמידו ב"ד אדם אחר תחת גואל הדם שיטען בחובת הרוצח, והכי מידרש קרא (דפרשת מסעי) 'גאל הדם הוא ימית את הרצח' דמיירי אף במזיד, כלומר מצוה שגואל הדם הוא יטען בחובת הרוצח, ואם לאו, ב"ד מעמידין לו גואל שיטען שנאמר 'כפגעו בו הוא ימתנו' מכל מקום. ובוה פירש הא דאמרינן (שם לג:): גבי מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה - 'לזכות שהיא חובה, חובתיה דמאן [בדיני נפשות. מי מתחייב מזכותו של זה] - הא לא קשיא חובתיה דגואל הדם, אלמא הוא טוען כל טענות שיוכל לטעון נגד הרוצח. עכ"ד. הרי משמע מזה שעונש מיתה של הרוצח אינו כעונש מיתה של שאר עבירות אלא תביעת משפט היא של הנהרג וקרוביו כנגד הרוצח'.

ובזה יתבאר דברי הרמ"ה (בסנהדרין עח) גבי הכוהו עשרה בני אדם בעשרה מקלות פטורים ממיתה, ובפשוטו הטעם הוא משום חסרון במעשה הריגה [וכדפרש"י דילפינן מ'איש כי יכה' ולא שנים] אך ביד-רמה פירש הטעם משום דכתיב 'נפש תחת נפש' ולא כמה נפשות תחת נפש. והנה טעם זה לא שייך אילו החייב היה כעונש על העבירה גרידא, שהרי כל אחד מהם הרג את הנפש ודמי לעשרה אנשים שעשו כולם מעשה עבירה, דבלאו מיעוט מיוחד לפטור שנים שעשאוהו משום חסרון בגוף מעשה העבירה, יש לחייב כל אחד ואחד מהעושים - אלא טעם זה מתקבל רק בגדר חייב לחברו, שאין חייבים 'ליתן לו' כמה נפשות תחת נפש אחת שהוציא.

הרי שמענו מהרמ"ה הן את עיקר היסוד שחייב מיתה של רוצח גדרו כחייב לחברו, וגם למדנו מדבריו שיסוד זה נלמד מהך קרא ד'ונתתה נפש תחת נפש', וכפי האמור לעיל דמשמע מהך קרא דמיירי בחובת 'נתינה' כלפי הנהרג, ליתן נפש תחת נפש.

ובן יש לשמוע מדברי המכלתא (משפטים): 'ונתתה נפש תחת נפש - נפש הוא משלם ואינו משלם ממון תחת נפש'. הרי משמע דמהך קרא למדנו גדר החייב כתשלומין לחברו, שעל כן סלקא דעתין שממון צריך ליתן ליורשי הנרצח'.

ואחר כל הראיות הללו יוטעמו היטב דברי רעק"א, דכיון דכתיב 'נפש תחת נפש' הרי לא מתקיים החייב של נתינת הנפש כשהרוצח טריפה דאין כאן 'תשלומין' מלאים של נפש, ולא דמי לשאר חייבי מיתות שענינם עונש מיתה המוטל על העובר ושפיר מתקיים העונש אף בטריפה, משא"כ ברוצח דאין זה גדר עונש שמחויב לשמים אלא נתינת נפש שמחויב לחברו, והרי הטריפה אינו נותן נפש תחת נפש - ועל כן הוצרכו בגמרא לטעם חדש המחייבו מיתה, מ'בערת הרע מקרבך', כלומר שאמנם לא מתקיים בטריפה קרא ד'ונתתה נפש' ומ"מ יש חייב להרגו מצד אחר, משום 'בערת הרע'.

ויש להביא ראיה לסברא זו מהסוגיא דב"ק (פג:): דתניא ר' דוסתאי בן יהודה עין תחת עין ממון, דאי אמרת עין ממש הרי שהיתה עינו של זה גדולה ועינו של זה קטנה היאך אני קורא בו עין תחת עין

ג וכן מפרש פשטיה דקרא בפרשת שופטים גבי רוצח במזיד: 'ושלחו יקני עירו ולקחו אתו משם ונתנו אותו ביד גאל הדם ומת' - כלומר גואל הדם הוא התובע דמי קרובו ואילו 'נותנים' את נפשו של הרוצח. [ויש לזון לפי"ז גואל גופיה יחשב כבע"ד, וקרובי הגואל ייפסלו מטעם קרוב. וב"ב].

ד וכעיקר דברי חדושי הר"ן נראה גם מהרמב"ן בהשמטות על ספר המצוות (עשה יג) שמצוות עשה שגואל הדם יביא את הרוצח לב"ד וימת כמשפטו, ואם אין לו קרוב ב"ד יעמידו לו גואל שיעשה זאת. ומה ענין העמדת גואל להעמיד הרוצח למשפט, הלא הוי ככל שליח ב"ד המביא אותו לדונו - אך הכוונה להעמיד 'תובע'.

ה ע"ע בענין זה בשיעור ע.

אך התרוץ הוא דאדרבה, כאן ראה המ"מ את שיטת הרמב"ם בפירוש הסוגיא, דהנה הקשה האו"ש (רוצח ב"ט) על עיקר הדין דשור טרפה שהרג פטור משום שהוקש למיתת בעליו, והלא הטעם דבעליו פטורים הוא משום עשאא"ל, שאילו יוזמו העדים לא יתחייבו במיתה שהרי זממו להרוג טרפה, וא"כ בשור שהרג הא לא שייך טעם זה שהרי העדים זממו להפסיד לאחיהם ממון ושפיר יתחייבו לשלם כמה שזממו, דמי שור טריפה. וא"כ נהי דתימא דמיתת שור הוקשה למיתת בעלים להצריך גם בה עדות שאתה יכול להזימה, סו"ס הלא יכול אתה להזימה הגם שהשור טריפה, ומה טעם ייפטר [וע"ש בתוס' וברמ"ה שביארו בסברא זו את דעת רבא המחייב שור טרפה שהרג, אבל טעמא דרב אשי שפטר אינו מובן, וכוותיה פסק הרמב"ם].

ג מעתה יש לנו לדון במה חולקים הראב"ד ורש"י ותוס' דס"ל ששור טרפה שהרג בפני ב"ד נסקל; יתכן דפליגי בעיקר סברת הרמב"ם ונוקטים ששייך בעצם לקיים בטרפה דין מיתה ורק משום עשאא"ל לא מקבלינן העדות, ועל כן בהרג בפני ב"ד דינו במיתה מעיקר דינא וא"כ הוא הדין בשור. אך אפשר שגם הם מודים לסברת הרמב"ם [שהכריח כן מגוף הסוגיא כנ"ל], ורק סבירא להו שגם בשור נתחדש החיוב ד'ובערת הרע' המסוים.

ד וביצינו לאחד מן הראשונים שנראה מדבריו שחולק על עיקר סברת הרמב"ם, דהנה שיטת הרמב"ם (בספר המצוות שורש יד ובגוף מנין המצוות) למנות ד' מיתות בית דין כארבע מצוות נפרדות. והרמב"ן חולק ומנאן מצוה אחת, והיא מצות עשה ד'ובערת הרע מקרבך' הכוללת כל חייבי מיתות. והביא הרמב"ן הוכחה לדבריו מהגמרא בחולין הנ"ל ששור שהרג מצוה על כל אדם להביאו לב"ד משום 'ובערת הרע מקרבך' - הרי שהיא מצוה כוללת לקיים את כלל חיובי המיתה. [והוכחתו מבוארת לפי האמור לעיל שפשט הכתוב 'ובערת' ודאי מייירי באופן הרגיל של מחויבי מיתות שמצוה לקיים בהם את דינם, ובוזה מייירי הגמרא בחולין - וזאת מלבד הדין דחיוב מיתה המחודש שנתחדש בהאי קרא גבי טריפה]. ואולם הרשב"ץ בספרו זוהר הרקיע (הביאו הגרי"פ בבאורו לרס"ג בפתיחה לח"ג) שהולך גם כן בשיטת הרמב"ן אבי זקנו שהמתת חייבי מיתות מצוה אחת היא משום 'ובערת', כתב להוכיח כן מהסוגיא בסנהדרין דטרפה שהרג או רבע בפני ב"ד חייב משום 'ובערת הרע מקרבך' - הרי ד'ובערת' כולל כל מחויבי מיתות, אף אלו שאין כתיב בהן בפירוש 'ובערת הרע מקרבך' וכגון ברובע.

ה והנה לפי שיטת הרמב"ם שכוונת הגמרא לחיוב מחודש של מיתה טריפה, אין שום ראייה מסוגיין ד'ובערת' היא מצוה כללית של כל חייבי מיתות ב"ד, דאדרבה הלא בעצם אין בנידון דידן חיוב מיתה הרגיל שהרי הטרפה הוא כמת, ורק נלמד כאן דין חדש להמית את הטרפה מצד אחר ולא מהחיוב האמור בו, וא"כ מהו זה שהוכיח הרשב"ץ מסוגיין ד'ובערת' היא מצות עשה דכל חייבי מיתות - אלא מוכח דלא ס"ל כלל כסברת הרמב"ם ולעולם הטרפה נכלל בחיוב מיתה האמור בו, וחידושו של רבא אינו אלא לענין פטורא, שאם הרג שלא בפני ב"ד פטור משום עשאא"ל.

ו אם כן הרי לפי שיטה זו חוזרות שתי הקושיות הנ"ל; קושית רעק"א מדוע הוזכר בסוגיא טעמא ד'ובערת' והלא דינו במיתה כשאר כל אדם [ואף דלהרמב"ן והרשב"ץ מצות המיתה בכל מקום מקורה מ'ובערת', אך אין מובן מדוע דוקא כאן גבי טרפה הוצרכה הגמרא לפרש שה טעמא, ואילו בכל מקום בש"ס דקתני חיוב מיתה

אך התרוץ הוא דאדרבה, כאן ראה המ"מ את שיטת הרמב"ם בפירוש הסוגיא, דהנה הקשה האו"ש (רוצח ב"ט) על עיקר הדין דשור טרפה שהרג פטור משום שהוקש למיתת בעליו, והלא הטעם דבעליו פטורים הוא משום עשאא"ל, שאילו יוזמו העדים לא יתחייבו במיתה שהרי זממו להרוג טרפה, וא"כ בשור שהרג הא לא שייך טעם זה שהרי העדים זממו להפסיד לאחיהם ממון ושפיר יתחייבו לשלם כמה שזממו, דמי שור טריפה. וא"כ נהי דתימא דמיתת שור הוקשה למיתת בעלים להצריך גם בה עדות שאתה יכול להזימה, סו"ס הלא יכול אתה להזימה הגם שהשור טריפה, ומה טעם ייפטר [וע"ש בתוס' וברמ"ה שביארו בסברא זו את דעת רבא המחייב שור טרפה שהרג, אבל טעמא דרב אשי שפטר אינו מובן, וכוותיה פסק הרמב"ם].

ז ונראה שהרמב"ם בתוספת דבריו בא ליישב לן תמיהה זו, וזהו שכתב שבעצם היה לנו לפטור הטרפה ממיתה מפני שאי אפשר לקיים בו עונש מיתה דכמת הוא חשוב ואינו צריך מיתה, ומה דמחייבין לטרפה שהרג בפני ב"ד הוא מטעמא אחריןא ד'ובערת הרע מקרבך' שזהו חיוב מחודש לבער הרע גם באופן שאי אפשר לקיים חיוב מיתה הרגיל, אבל מצד חיוב מיתה המסוים האמור בו אין להמיתו, וכדקדוק רעק"א מהגמרא שהוצרכה לטעם ד'ובערת', וטעם זה נצרך בכל חייבי מיתות שבתורה דהא אין בטרפה אפשרות של קיום מיתה [וכנ"ל דמיייתי בגמרא טעם זה הן ברוצח הן ברובע, ולא כהדרך הנ"ל עפ"י רעק"א]. נמצא שבעצם אין הטרפה מחויב מיתה אלא מכח חיוב ד'ובערת הרע' שהוא חיוב מחודש, ורק מכח חיוב זה ממיתין את הטרפה שהרג בפני ב"ד [אבל שלא בפני ב"ד לא משום דהויה עשאא"ל, שפשוט שאף משום 'ובערת' אין להרגו בלא עדות כשרה]. וא"כ סובר הרמב"ם שבשור לא נאמר אותו חיוב מחודש ד'ובערת הרע מקרבך', ועל כן נשאר דינו להיות כעיקר חיוב מיתה, שפטור אף בפני ב"ד.

ח והשתא ל"ק קושית הח"ס מדמצינו דינא ד'ובערת הרע מקרבך' אף בשור, כי הנה מוכרח הוא דמ'ובערת הרע מקרבך' ילפינן שני דינים שונים, דהמובן הפשוט מקרא הוא שחייב כל אדם לדאוג לכך שיומתו מחויבי מיתה ויקויים בהם דינם, ומלבד זאת דרשו חז"ל עוד חיוב מיתה מחודש בטרפה, והנה הדין הראשון בפשוטו של מקרא, המחייב כל אדם לדאוג לכך שיומתו מחויבי מיתה, ודאי שייך אף בשור הנסקל, אבל החידוש-דין המסוים דחיוב מיתה שנאמר כלפי טרפה שמצוים ב"ד להרגו משום 'ובערת הרע' הגם שא"א לקיים בו דין מיתה, חידוש זה לא נאמר בשור. ולא הוקש השור אלא לעונש מיתה המפורש, אבל לא למיתת אדם המחודשת ב'ובערת הרע'!

1 ק"ל דמנלן לחלק בין פשט הכתוב לדרשה, ואם פשוט לגמרא ד'ובערת' שייך גם בב"ע"ח הגם דליכא קרא [אם מסברא עריטב"א חולין קלט], א"כ מ"ט לא נימא כמו כן גם גבי הרע. ועוד, מנלן לדרוש דין מחודש לטרפה והלא קרא נצרך לגופיה, שמצוה על כל אדם להסגיר לב"ד רוצח שברח משום ובערת הרע. ועוד, מהיכתי תיתי לחדש דין זה בכל חייבי מיתות דלא כתיב בהן ובערת הרע כגון ברובע [ועתוס' סנהדרין ב: שנסתפקו אי ילפינן דיני נפשות אהרדי. ומ"מ כל כי האי הו"ל להגמרא לפרושי דזה בנה אב לכל חייבי מיתות]. ועוד, אם הוא חיוב חדש ולא משום החיוב הפרטי האמור בו, מנלן חילוקי ד' מיתות בטרפה והרי לא כתיב ב'ובערת' היאך להרוג. ולכאורה יותר פשוט לומר שאין זו דרשה וחוב מחודש אלא דמגפיה דקרא שמענין שיש להמית את הנידון גם אם אי אפשר לקיים בו העונש כמאמרו, כדי לבער הרע, וגילוי הוא לעיקר דין המיתה האמור בו. ולפי"ז יש להשוות מיתה השור לאדם דהכלל חד דינא הוא, והרמב"ם שסתם לפטור השור נקט לשון הגמרא כדרכו, והראב"ד פירש הדבר אבל יתכן שגם הרמב"ם מסכים לכך. ובוה מובן מ"ט להרמב"ם צריך הקישא לפטור שור, והלא אם יש סברא חיצונית דאין קיום מיתה בטרפה, הרי זו סברא בשור כמו באדם בלא הקישא דאדם הו"ל למפטריה. אך להאמור צריך הקישא לפטור כי מדינא הו"ל לחייב מ'ובערת הרע'.

[ובדעת המ"מ שצדד לחלק בין שור לאדם י"ל שדקדוק מכך שהגמרא סתמה ולא חילקה אם הרג בפני ב"ד אם לא כדלעיל גבי אדם טרפה שהרג ושרבע, משמע דבשור ליכא הך חילוקא דס"ל לסוגיין דבשור ליכא 'ובערת הרע', וי"ל דפליגא על הסוגיא בחולין [וערמב"ם שחיה יג,א שסתם שמצוה להביאו לב"ד לרון אותו, ולא פירש משום 'ובערת', ושמא טעמו משום מצות סקול יסקל]. ואל תמנה הלא סו"ס איכא הקישא - י"ל דאיכא טעם גדול לחלק, דהא יש ורשות להרוג בע"ח בלא דין, הלכך אם כדי לבער הרע מה צורך יש להביאו לב"ד כדי להמיתו, יהרגנו מיד בלא דין וכעין דאמר ר"א (בסנהדרין טו:) שאר בהמה וחיה שהמיתו כל הקודם להורגן וזה בהן שלמים. גם יתכן שנידון זה תלוי אם הוקש קאי רק על סדרי הדין והעדות או אף על שאר מילי, ויתכן שנידון זה תלוי במחלוקת הסוגיות והרמב"ם לשיטתו דלא הוקש אלא לסדרי הדין, כדלהלן בהערה].

לשיטתו שזהו חיוב מחודש שגילה הכתוב להמית את הטריפה, לא נאמר בו דין זה כדיון דלא חזו ליה זכותא לא מצו למידייניה. [ונראה שיש בזה טעם מושכל, עפ"י מה שיבואר בסוף דברינו שגדר חיוב 'ובערת' הוא חלות דין על הב"ד לבער הרע מישראל ולא חיובא הוא המוטל אקרקפתא דגברא, הלכך אין בזה דין 'עד עמדו לפני העדה למשפט']¹.

(ד) ולתרץ קושית האו"ש, היאך מדמנין שור טרפה לאדם לענין פטורו והלא בשור הו"ל עדות שאתה יכול להזימה, יש ליישב עפ"י מה שיש להסתפק בגדר הקש מיתת השור למיתת הבעלים [ועמד בעיקר החקירה הגרש"ר בחדושי לסנהדרין ב], האם גדר ההקש כ'סימן' בעלמא כלומר שכל הדינים הקיימים בחייבי מיתות שבאדם, כגון ב"ד של כ"ג ובפני בעל דין וכד', אמורים כמו כן בשור הנסקל, וציינה זאת התורה בהך הקישא כאילו היו נכפלים ומתפרשים כל אותם דינים גם בשור. או דלמא ההקש גופיה הוא ה'סיבה' לדין, כלומר רצון התורה שסקילת השור תתדמה למיתת הבעלים, ועצם הדמיון הוא המבוקש.

והנה האו"ש הניח כהצד הראשון, ולכך הקשה שפיר דהלא הטעם הקיים באדם לפוטרו אינו קיים בשור, דמה דילפינן שור מאדם הוא שגם בשור נאמר הדין דעדות שאאי"ל, והרי בשור שפיר מתקיים הדין ככתבו שהעדות עליו היא שאתה יכול להזימה ואין כל סיבה לפוטרו. אכן יש לומר בדעת הרשב"ץ כהצד השני, הלכך הגם שאין הטעם קיים בשור, אך היות והאדם הטרפה שהרג פטור, היא הטעם אשר יהא, יש לנו לפטור גם את השור.

אבן הרמב"ם לא נקט כסברא זו, שהרי כאמור מכה קושית האו"ש הכריח הרמב"ם לפרש שהטרפה פטור ממיתה בעצם לולא הדין המחודש ד'ובערת'. ואמנם כן מוכח ברמב"ם במקום אחר (ע' בחדושי הגרש"ר שם), שהקש זה בגדר 'סימן' וציון הדינים הוא ולא שהשוואה עצמה היא המכוונת, דהנה מבואר ברמב"ם (נזקי ממון י"ט) ששור שהיה מתכוין להרוג את זה והרג את זה חייב [ובלבד שנתכוין לגברא בר חיובא], ואילו באדם שהרג פסק הרמב"ם (רוצח דא) שפטור, כרבי שמעון. וכבר הקשו המפרשים מסוגית הגמרא (בב"ק מד): שהשוותה בזה דין השור לאדם מהקישא שאין ההשוואה מוסכמת על דעת הכל והרמב"ם פסק כהנך דעות המחלקות (ע' לח"מ חובל ומזיק א, יד). ואולם אכתי טעמא מיהא לא ידעינן לחלק, סוף סוף הקש זה מוסכם הוא, ומ"ט לא מקשינן להא מלתא².

אבן י"ל דס"ל להרמב"ם דהך הקישא אינו אלא סימנא לומר שאותם דינים האמורים במיתת אדם כמו כן הם בשור, הלכך דינים שאינם שייכים מעצם מהותם בשור, אינם כלולים בהקש זה [ואילו אמינא שהשוואת מיתת השור לאדם גופא היא המכוונת, אין הדבר תלוי בטעם כלל, אך אם ההשוואה אינה אלא סימן לדינים האמורים באדם כאילו נאמרו גם בשור, יש מקום להבחין במהות

ח וא"ת מנלן לחלק בהכי, בין אדם רגיל שיש אפשרות אחרת להמיתו ובין טרפה שאין אפשרות. גם סברת המאירי דלא חיישינן בהמתת טריפה, קשה להמציא בלא ילפוטא. י"ל דעל כרחק כשגילה הכתוב מגוה"כ שהטרפה חייב, בהכי חייב רחמנא דהלא א"א בענין אחר. ושטא י"ל באופן נוסף, שאכן אין מפורש בגמרא וברמב"ם שאותם ב"ד שראו שהרג הם הגומרים את דינו, ויש לומר דלעולם אינם רשאים לגמור דינו בעצמם אלא ב"ד אחר גומרים דינו, ומ"מ אין כאן חסרון דעדות שאאי"ל דהלא הב"ד עצמם יודעים את המעשה בלא עדות והרי נקבע הדין על עצם המעשה [ע' כענין הוה בשיעור קמח, אודות 'גמר דין וטא' של קבלת העדות], אלא שאין פוסקים את החיוב בעצמם כי שמא אינם רואים לו זכות, לכך צריך ב"ד נוסף לגמור הסופי, אבל לזה א"צ תורת 'עדות' כיון שכבר נגמר הדין-וטא של קבלת המעשה בב"ד הראשון.

ט שמא לא מקשינן אלא כלפי דיני המשפט של דיני נפשות, כגון לענין העדות והדיינים וכד' אבל לא לגבי דיני המעשה המחייב, שההקש נאמר כלפי סדרי הדין ולא בעיקר החיוב, דהא ודאי המחייב של השור שונה דלא בר דעה הוא ואינו נענש. אך לפי' נצטרך לחדש שבנתכונן לבר-פטור והרג בר חיוב פטור מעיקר דינו ולא משום הקישא לאדם, שחוסר בכונתו להזיק, וכמו נתחכך בכותל ונפל על האדם, וכדוגמת מועד לכעניי אינו מועד לישראל, וצ"ע.

לא הוזכר הך קרא¹. וכן חוזרת קושית האו"ש על גוף הדין דשור טרפה שהרג פטור, והלא בשור הו"ל עדות שאתה יכול להזימה.

ונראה שעל קושית רע"ק א יתרץ הרשב"ץ באופן פשוט, דהנה כבר עמדו ראשונים ואחרונים על המבואר בסוגיין שממיתים את האדם הטרפה שהרג בפני ב"ד, והלא תניא (במכות יב.) רע"ק אומר מנין לסנהדרין שראו אחד שהרג את הנפש שאין ממיתין אותו עד שיעמוד בב"ד אחר ת"ל עד עמדו לפני העדה למשפט - עד שיעמוד בב"ד אחר. ובתוס' שאנץ (שם) איתא דהסוגיא דסנהדרין אתיא כר"א דפליג על רע"ק בדרשא דהאי קרא. ואולם על הרמב"ם קשה, שהביא דינא דסוגיין הגם שנראה שפסק (בהל' רוצח א,ה) כרבי עקיבא. וע' בטו"א (ר"ה כו).

והרש"ש (בסנהדרין עח) צדד דבטרפה לא חיישינן כל כך לדקדק שמא לא ימצאו לו זכות כיון שראוהו. וכיוון בתירוצו זה לדברי המאירי שכבר הקשה ותרץ כן בתירוץ אחד. ואולם הרמב"ן והריטב"א (במכות יב) תירצו שהואיל וא"א להמית הטרפה עפ"י עדות בב"ד אחר, גלי לן קרא ב'ובערת הרע מקרבך' דהכא מצו הרואים עצמם להיות בב"ד לדונו, שכדי לבער הרע מישראל על כרחנו לדונו עפ"י ראיית הדיינים, הגם שבכל מקום לא עבדינן הכי, ולהכי כתיב 'ובערת' למילף דלא חיישינן הכא שמא לא חזו ליה זכותא. ואם כן הרי פשוט שהוצרכה הגמרא לקרא זה [בין ברוצח בין ברובע, שזהו דין כללי בכל מחויבי מיתה שהרואים את העבירה לא ידונו. ע' סהמ"צ להרמב"ם ל"ת רצב], דמהכא הוא דילפינן דטרפה שאני שהורגים אותו בב"ד הגם שראו המעשה.

הרי לפנינו שני פירושים בראשונים בפשט הסוגיא, כשאמרו בפני ב"ד חייב דכתיב ובערת הרע מקרבך; האם זהו טעם על עיקר חיוב הטרפה הגם שאין בו עונש מיתה (רמב"ם) או זהו נימוק לכך שאעפ"י שהרג בפני ב"ד רשאים הם לדונו (רמב"ן ריטב"א). עתה בא וראה כמה מדוקדקים הדברים בלשון הזהב של הרמב"ם, שבהביאו דין הגמרא (הל' רוצח ב,ט) שינה סדר הדברים: 'אדם טריפה שהרג את הנפש נהרג שנאמר ובערת הרע מקרבך, והוא שיהרוג בפני ב"ד אבל בפני עדים פטור וכו' ואילו בגמרא הלשון הוא 'טריפה שהרג בפני ב"ד חייב דכתיב ובערת הרע מקרבך' - הרי שיכל הרמב"ם תיבותיו והקדים הטעם ד'ובערת' לפני שכתב שהרג בפני ב"ד. בא בזה לבאר פשט הגמרא, שלא תפרש שהטעם בא לבאר מדוע ב"ד יכולים לדון אותו כשהרג לפניו [כפירוש הראשונים הנ"ל] אלא כוונת הגמרא ליתן טעם על עיקר הדין דטריפה שהרג חייב, שהוא חיוב מחודש הנלמד מ'ובערת הרע' אבל מעיקר דינו לא היה להמיתו שכמת הוא חשוב, וכמוש"כ בהלכות נזקי ממון.

וא"ת, לפירוש הרמב"ם חוזרת קושית הראשונים הלא אין ב"ד דנים דיני נפשות אם ראו המעשה [והרי לפירושו אין על כך ילפותא מיוחדת] - י"ל כהמאירי והרש"ש דבטרפה שהוא גברא קטילא לא חיישינן להכי. אך י"ל באופן פשוט טפי, שהרמב"ם

1 נראה שהרשב"ץ נקט כנ"ל בהערה, ד'ובערת' דקאמרינן אינו חיוב חדש אלא גילוי שיש לקיים מיתת ב"ד גם כשא"א לקיים העונש בשלמותו, כגון בטרפה, דמ"מ יש לבער הרע. ונלע"ז שזו כוונת רע"ק א גופיה, ומש"כ 'נפש תחת נפש' לא נתכוין שהוא דין מסוים ברוצח, דודאי לא נעלמה ממנו סוגית הגמרא דקאמרו כן גבי רובע, וגם אין נראה שידרוש מדרשית דרשא שלא הוזכרה בגמרא, רק נקט קרא ד'נפש' כי בו מירי הסוגיא אבל סברתו שייכת בכל חייבי מיתות שא"א לקיים העונש של נטילת נפש שהרי גברא קטילא הוא וכמוש"כ הרמב"ם. ומוכח כן מפירושו גופא שמפרש מה דקאמר (בב"ק פד) בטרפה שהרג את השלם 'דפטרין ליה' בהרג בפני ב"ד, והלא זה נהרג [וכמו שתמה החו"א על הגרא"ו, מובא בפנים בסוף השיעור] ועל כרחק ד'פטרין ליה' היינו שאין בו בפועל קיום חיוב מיתה בשלמות כיון שאינו חי לגמרי.

תע, דהא ברוצח כתיבי קראי אחריני; בפרשת אמור כתיב 'ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת' (להתוס') ר"פ החובל דמיידי במיתה כפשטיה, ובמסעי כתיב כ"פ 'מות יומת הרצח' וכו"ב ולא הוזכר כלל 'נפש', וא"כ אמאי לא ילפינן מנך קראי להחייב את הטרפה שהרג, דהלא יש לשמוע מכל נך קראי שמלבר חיוב נתינת נפש איכא עונש מיתה על עבירת רציחה, וכפשט המקראות בפרשת הגז את דמכם לנפשתיכם אדרש... ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם' - הרי השהה הכתוב נטילת נפש אחיו לנטילת נפשו שלו דלית ביה חיוב לחברו, אלא מחויב לשמים הוא וכדכתיב 'אדרש'... שעל כן נראה שאף שגדר מיתת הרוצח הוא כחיוב כלפי הנרצח אבל מסתבר ודאי שיש בזה גם עונש מיתה על הרצח מצד עצם העבירה, ובטריפה לא יכול להתקיים העונש כמו בשאר מיתות, ועל כן צריך קרא ובערת.

ולא חיוב כלפי שמיא גרידא. וכבר הארכנו בזה במק"א" ונשנה הדברים ביתר קיצור; -

דהנה התוס' בכתובות הנ"ל שכתבו דדוקא בקטלא דרוצח חשבינן כ'מיתה לזה ותשלומין לזה' ולא בשאר חייבי מיתות, כתבו כן גם גבי עדים זוממין שהעידו מיתה על אחד וממון על אחר דהו"ל כמיתה לזה ותשלומין לזה, וא"כ כפי שבארנו דבריהם (עפ"י הרשב"א) דהיינו משום שחיוב מיתה דרוצח הוא חיוב לחברו, הכי נמי מוכח גבי עדים זוממין שהוא חיוב לזה שזממו עליו, שעל כן חשיב 'מיתה לזה'. ואמנם בעדות ממון ודאי מסתבר הכי, דעל כן חשבינן לעדים זוממין בהדי כ"ד אבות נזיקין (ב"ק ד), [ובזה מיושבת קושית היראים (קעח) מנלן דהעדים משלמים לזה שזממו עליו דוקא - דגדר עונשם להתחייב לאחיהם כאשר זממו כנגדו, כמשפט המזיק את חברו]. אכן בתוס' מוכח שגדר זה אמור אף בעדות נפשות כאמור.

ובזה מתבארים דברי הרמב"ם (בספר המצוות ל"ת רעט וברמוז המצוות ריש הל' סנהדרין ושם כ,ד) שהכליל בלאו ד'לא תחוס עינך' האמור ברוצח, גם את החובל בחברו וקנסות. ומקורו וטעמו עלומים. אך נראה שדבריו מתבארים מתוך דברי החינוך (תקכא) שהביא במצוה זו גם את האזהרה שנאמרה ברוצח וגם את האזהרה שנאמרה בעדים זוממין: 'ולא תחוס עינך, נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל'. וכן היא הגירסה בספר המצוות להרמב"ם במהדורת ר"ח העליר. וא"כ כיון דקיימא לן עדים זוממין קנסא הוא (כרע"ק ריש מכות), הרי לפנינו אזהרה גם על שאר דיני קנס מלבד הרוצח, שאין לב"ד להתרשל מלדונם. אלא שעדיין יש לשאול מאין הוציא הרמב"ם דבר זה בלא מקור בדרז"ל, ללמוד דין החובל ושאר קנסות מכאן -

אך נראה שהענין מתבאר בעומק פשוטו של מקרא, דהא קרא מיירי בעדים שהעידו בשקר על אחד שהוציא עין לחברו, או שן יד ורגל. והזהיר הכתוב שלא לחוס עליהם אלא לקיים בהם את דינם האמור, עין בעין שן בשן וכו'. והנה בדין החובל פירש הרמב"ם (ריש הל' חובל ומזיק) קרא ד'כאשר עשה כן יעשה לו, שבר תחת שבר עין תחת עין וגו' שהוא ראוי לחסרו אבר או לחבול בו כאשר עשה, אלא שמשלם כופרו של אותו האבר שהיה צריך לחסר ממנו, כפי שדרשו עה"פ 'ולא תקחו כפר לנפש רוצח' - אבל אתה לוקח כופר לחסרון אברים ולחבלות. הוי אומר: עיקר דינו הוא ב'עין תחת עין' ממש אך דין זה מתבצע בפועל ע"י לקיחת כופר של עין עצמו שהיה צריך להוציאה. והארכנו בזה במקום אחר.

וייש להקשות קושיא אלימתא: כיצד יתפרש לדבריו קרא ד'עין בעין' האמור בעדים זוממין, והלא כשהעידו בשקר על אחד שהוציא עינו של חברו, הרי מעיקרא לא זממו להוציא לו עין כלל אלא לשלם דמי עין, וא"כ הרי דינם הוא דין ממון בעלמא ולא דין הוצאת עין כחובל, ומהו זה שמפרט הכתוב והולך מיני החבלות שהעידו, 'עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל', הלא אחת היא אם זממו להפסידו ממון ע"י עדות שקר של חבלה זו או אחרת או ע"י עדות על הלואה וכד'.

והנה רש"י בסנהדרין (מ:) פירש דקרא ד'נפש בנפש' משמע שהעדים העידו על אדם שהרג את חברו. והתוס' תמהו דעל כל חייבי מיתות שיעידו שייך לומר 'נפש בנפש' כשהזממו. וכתב הרש"ש לפרש דברי רש"י, ד'נפש בנפש' דומיא ד'עין בעין וגו' שדיבר הכתוב בעדים שהעידו על הוצאת עין או שן, כמו כן נפש בנפש מיירי בכגון זה שהעידו על אחד שהרג את הנפש.

[הדינים], והנה בגדר הדין דנתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור, פירש הגרא"ל (ח"א עא) שהוא חסרון במעשה הרציחה המחייב, כדילפינן לה (ב"ק מד:) מ'זארב לו וקם עליו', דרציחה המחייבת מיתת ב"ד היא רק בצביון של אריבה וקימה באדם המסויים. והגרש"ר (שם) כתב שהוא פטור במיתה, שהואיל וחיוב מיתה לרוצח מוגדר כחיוב כלפי הנרצח כדכתיב 'ונתתה נפש תחת נפש' (כאמור לעיל), אין לחייבו אלא אם נתכוין לאותו אדם. מכל מקום נראה שסברות אלו לא שייכי בשור, שהרי אין השור 'רוצח' כדי שנצריך מעשה מסוים דאריבה, וגם מיתת השור אינה בגדר חיוב כלפי הנרצח. ועל כן נקט הרמב"ם שלענין הך הלכתא לא הוקש השור לאדם. הרי חזינן דלשיטת הרמב"ם ההיקש אינו אלא סימן המציין שדיני נפשות נאמרו גם גבי סקילת השור, הלכך זה דוקא בדינים דשייכי אף בשור. ושפיר קשיא קושית האו"ש דנהי דבאדם פטרינן משום עשאא"ל, אבל בשור שאתה יכול להזימה בדין הוא דלחייב, והוצרך הרמב"ם משום כך לומר שבעצם אין חיוב מיתה לטרפה דא"א לקיימו, בין באדם בין בשור.

ה הרי נתבארה לנו שיטת הרמב"ם ולעומתה שיטת הרשב"ץ בבאור הסוגיא, ואיכא בינייהו נידון יסודי אם הטרפה מעיקר דינו חייב במיתה או פטור ממיתה אי לאו חיוב מחודש ד'ובערת הרע'. אכן מפרש"י נראה שאף על פי שנוקט דשור טרפה שהרג בפני ב"ד חייב ודלא כהרמב"ם, אעפ"כ מוכח שמודה בעיקר יסודו של הרמב"ם דלולא חיובא ד'ובערת' אין דין מיתה בטרפה. וצ"ל שסובר שאף בשור נתחדש חיוב זה ד'ובערת' [וא"כ י"ל כך גם בדעת הראב"ד והתוס'].

דהנה בהמשך הסוגיא שם אמר רבא עדי טרפה שהוזמו נהרגין [ורב אשי פליג ופוטרי לפי שאינם בזוממי זוממין, שהרי אם יוזמו זוממיהן יפטרו כי באו להרוג עדי טריפה, הלכך הו"ל עדות שאאי"ל. וכן פסק הרמב"ם, אבל רבא סבר דהואיל ועדים זוממין חידוש הוא, לא מצרכינן בהם אפשרות הזמה. כפרש"י]. ופרש"י נהרגין דכתיב ובערת הרע מקרבך. ויש לשאול אמאי הוצרך רש"י להך טעמא הלא כיון דלרבא ליכא חסרון דעדות שאאי"ל בעדים זוממין, שוב חייבים הם ממילא מיתה כשאר עדים זוממין שבאו להרוג וכקושית רעק"א הראשונה [וכאן לא שייך התירוץ הנ"ל דבעינן קרא לומר שב"ד הורגים על אף שראו העבירה, דהא עדים זוממין הוי ככל עדויות דעלמא ולא שייך בפני ב"ד ושלא בפני ב"ד, כמובן].

אך הדבר מתבאר מתוך דברי הרמ"ה, דכיון דכתיב בעדים זוממין 'כאשר זמם לעשות לאחיו וגו' נפש בנפש וגו' זה לא מתקיים בעדי טריפה, דאין כאן לקיחת נפש שלימה כמו שרצו לעשות, דהא טריפה נינהו. [והרמ"ה צדד עוד דשפיר מתקיים נפש בנפש על אף שהם טריפה, דטרפה בדמי שלם שקלינן דבכלל מאתים מנה].

ותחילה נבאר בהרחבה עומק טעם הרמ"ה אליבא דרש"י. הנה סברתו גבי עדים זוממין דמיא ממש לסברת רעק"א גבי רוצח, ד'נפש תחת נפש' לא מתקיים בטרפה. מעתה, כשם שהמתקנו טעמיה דרעק"א דחיוב מיתה דרוצח שונה משאר חיובי מיתות שבתורה שענינה כחיוב תשלומין לחברו ועל כן בטרפה אין קיום של אותו 'תשלום לחברו', הכא נמי נימא להרמ"ה גבי עדים זוממין דכתיב בהו 'נפש בנפש', שחיובם מוגדר כחיוב לזה שזממו עליו

י ולמש"כ בדעת התשב"ץ ד'ובערת' הוי גילוי לעיקר דין מיתה ואינו חיוב חדש, י"ל כך גם ברש"י ור"ה.

החיוב משום דכתיב 'נפש'. אך ריהטת הדברים שרש"י מתכוין לאותו טעם ממש האמור בגמרא.

ועל כן נראה שכוונת רש"י כפי שנתבאר בשיטת הרמב"ם, דלולא 'ובערת' הוה פטרינן טרפה בכל חייבי מיתות שבתורה משום שכבר מת. אלא סובר רש"י - דלא כהרמב"ם - שאף בשור טרפה נתחדש חיוב ד'ובערת' להמיתו הגם שהוא טריפה.

ו) וזוהי נבוא לבאר דברי רש"י בב"ק (פד.), דתניא רשב"י אומר עין תחת עין ממון, אתה אומר ממון או אינו אלא עין ממש, הרי שהיה סומא וסימא וכו' היאך אני מקיים בזה עין תחת עין והתורה אמרה 'משפט אחד יהיה לכם' משפט השוה לכולכם. אמרי, ומאי קושיא דלמא היכא דאפשר אפשר דלא אפשר לא אפשר ופטרינן ליה, דאי לא תימא הכי טרפה שהרג את השלם מאי עבדינן ליה אלא היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר ופטרינן ליה. ופרש"י 'מאי עבדינן ליה - הא גברא קטילא הוא והו"ל עדות שאי אתה יכול להזימה דהא אי משתכחי עדים זוממים פטורים דגברי קטילא בעו למקטל והלכך איהו נמי פטור'. והקשה רעק"א בגליון הש"ס הלא כיון דהו"ל עשאי"ל לא מקרי עדות וא"כ מאי מקשה משם דליכא 'משפט אחד', הלא פטורו הוא משום דליכא עדות שהרג. וצ"ע.

ובחורשיו כתב הגרעק"א לפרש לולא פרש"י, שלא הקשו מטרפה שהרג בפני עדים אלא מהרג בפני בית דין הקשו, שהרי גם באופן זה אי אפשר לקיים בו 'נפש תחת נפש' כמאמרו רק חיובו מ'ובערת' הרע מקרבך' וכדמוכח בסוגיא בסנהדרין. והנה פירושו מוקשה מאד - כפי שתמה החזו"א על הגרא"ו (בגליונות כנס"י, נדפס בסוף קובץ ענינים על חולין) שגם הוא רצה לפרש כן מדנפשיה - והלא מפורש בגמרא 'ופטרינן ליה' ואם בפני ב"ד מיירי הרי מחייבינן ולא פטרינן, ועל כרחך כפרש"י דבפני עדים מיירי. אלא שא"כ חוזרת קושיית רעק"א שאין כאן חסרון ב'משפט אחד' כיון דמטעם חסרון עדות אתינן עלה.

ונראה ליישב עפ"י האמור שרש"י הולך בשיטת הרמב"ם ד'ובערת' הוא חיוב מחודש אבל מעיקר דינו הטרפה כמת הוא חשוב ואינו מחויב מיתה. ונראה שחיוב מחודש זה חלוק במהותו מכל חייבי מיתות, שכל העובר עבירה שחייב עליה מיתה הרי בעצם חל חיוב מיתה אקרקפתא דגברא מצד המעשה המחייבו [אם כי החיוב בפועל אינו חל אלא בגמר דין דלא כחייבי ממון, כידוע], משא"כ דינא ד'ובערת' הוא דין המוטל על ב"ד לבער הרע אבל אינו חלות חיוב אקרקפתא דגברא, ולו יצויר שב"ד לא יגמרו דינו למיתה מסיבה כלשהי, הרי גם הגברא לא חשיב 'מחויב מיתה' כלל, כי כל חיוב זה נובע רק מפאת גמר דינו למיתה ולא מפאת מעשה העבירה.

והשתא, כשטרפה הרג בפני ב"ד, אף כי חיובו מחודש משום 'ובערת' ולא משום החיוב המקורי, אין כאן חסרון ד'משפט אחד' מפני שלמעשה הוא מומת ושפיר הוי 'משפט השוה לכולכם', דסו"ס שוה דינו במיתה כשאר בני אדם, אבל כשהרג שלא בפני ב"ד הלא כיון שבפועל אינו נהרג [משום חסרון עדות], שוב אין בו אפילו חיוב בעצם, וזוהי הוה שונה משאר כל אדם שהרג בלא עדות - שהרי כאמור החיוב המחודש של 'ובערת' הרע' מתחדש רק בגמר דין, וזה שאינו עומד בדין הרי הוא פטור מעיקר דינו, נמצא אם כן שטרפה שהרג שלא בפני ב"ד אין בו בעצם שום חלות חיוב מיתה אף לא כלפי שמיא, וזה מהוה חסרון ב'משפט השוה לכולכם', וזהו דמוכיח הגמרא מטרפה שהרג את הנפש שלא בב"ד דפטרינן ליה ואין בו חיוב מיתה כלל, דעל כרחך היכא דלא אפשר לא אפשר, ונתיישבו דברי רש"י לשיטתו הנ"ל.

ובאור עומק הענין הוא על פי מה שכתב הגרא"ו (בקוב"ש כתובות לב), דינא ד'כאשר זמם לעשות לאחיו' אינו רק ציון לסוג העונש ושיעורו, אלא גדרו הוא שאותו גמר - דין שיצא על פי העדים הזוממים - חל על העדים גופייהו לומר שנכנסים הם תחת אחיהם לידון בדינו ממש [וזהו גדר הדין דאין העדים נעשים זוממין עד שיגמר הדין על פיהם, דבלא גמר דין לא שייך עונש 'כאשר זמם' שעיקרו הוא החלת גמר הדין שנעשה על פיהם עליהם], וזוהי יישב ופירש הגרא"ו כמה ענינים. ובמקום אחר² הבאנו לכך סיוע מדברי הרשב"א (בפ"ג דר"ה) ונמוקי יוסף בדין 'אין עד נעשה דיין' שפירשו הטעם מפני שאילו היה נעשה דיין הרי אם ייעשה עד זומם הוברר שגמר את דינו על עצמו וזה לא יתכן, הלכך הו"ל עדות שאי אתה יכול להזימה. והיינו כנ"ל שגמר הדין גופא הוסב על העדים הזוממין.

ואם כן, הרי זהו פשט הכתוב 'עין בעין שן בשן וגו' שהעדים עצמם נכנסים תחת הדין 'עין תחת עין, שן תחת שן' שהרי אותו פסק-דין שזממו חל גם עליהם, וכשם שבחובל גדר הדין הוא בלקיחת כופר לעין שלו, כמו כן על העדים עצמם חל דין זה ממש, ואין זה דין ממון גרידא אלא דינא דחובל חל עליהם.³ ואם כן גם פשט הכתוב 'נפש בנפש' היינו קיום דין ד'נפש תחת נפש' האמור ברוצה, שאותו דין עצמו חל בעדים זוממין. נמצא שעומק פשוטו של מקרא הוא המקור לדברי רש"י דמיירי ברוצה.

ואם כן הרי נמצינו למדים מכללל שאזהרת 'לא תחוס עינך, נפש בנפש, עין בעין וגו' - כשם שהיא אמורה על דין עדים זוממין, כך היא אמורה בדין החובל בדומה לדין הרוצה, שהרי הדין האמור בעדים זוממין הוא הדין 'נפש תחת נפש' ו'עין תחת העין' האמורים ברוצה ובחובל כמו שנתבאר, הרי שהשווה בכתוב הזה דין הרוצה עם דין החובל לענין לאו דלא תחוס עינך. ומכאן מקורו של הרמב"ם - כמתבאר מדברי החינך.

והרי נתבאר למעלה עפ"י הרמב"ם דענינה של אזהרת 'לא תחוס עינך' שייכת רק בחיוב לחברו, שלא נחשוב מה בצע בנטילת נפשו של זה, משא"כ בשאר חיובי עונשין שאדם מחויב לשמם. וא"כ הרי ממילא משמע שגם בעדים זוממין כן הוא גדר הדין, חיוב 'נפש' כלפי מי שזממו עליו, ועל כן גם כאן הזהירה תורה בלאו ד'לא תחוס עינך, נפש בנפש וגו'.

וזהו עומק דברי הרמ"ה עפ"י רש"י דלהכי בעינן לטעמא ד'ובערת' הרע מקרבך' בע"ז, כיון דכתיב בהו 'נפש בנפש' והרי גדרו הוא חיוב לחברו בנתינת נפשו כאשר זמם עליו, וא"א לקיים חיוב זה בטרפה שאין לו נפש שלמה, לכך צריך קרא ד'ובערת' הרע מקרבך".

אלא שלפי באור זה ברש"י קשה טובא הקושיא דלעיל, הלא ברובע לא נאמר 'נפש' ואעפ"כ הוצרכו בגמרא לטעמא ד'ובערת' הרע מקרבך'. וי"ל בדוחק לומר דטעמים חלוקים הם, דבגמרא שאמרו 'ובערת' ברובע זהו כדי לחייב אף בראוהו ב"ד וכנ"ל ואילו רש"י שהזכיר 'ובערת' בעדים זוממין כוונתו ליתן טעם לעצם

יב סוף שיעור כב.

יג ויומתק לפי"ז מדוע נקט הכתוב דוגמא זו דחובל לדין עדים זוממין - כי בזה שכתב 'עין בעין וגו' לימדנו מהות הדין ד'עשתים לו...'. שהוא נכנס תחת פסק הדין שפסקו על פיו ממש [דבלא"ה אין מובן פירוט האברים, דכולהו זממת ממון בעלמא הם כנ"ל]. ואילו היה כתוב מלקות או מיתה או ממון, לא היינו יודעים גדרו.

יד וי"ל שנתחדש בהאי קרא דמלבד החיוב לחברו ד'כאשר זמם' איכא בע"ז דין נוסף של עונש משום 'ובערת' הרע'. וזה מתאים מאד למה שדרשו בתוספתא (סנהדרין פי"ב. ועתוס' במכות ב. ד"ה כל) דעדים זוממין שאי אתה יכול להמיתם במיתה האמורה בהם מנין שאתה ממתין בכל מיתה שנאמר ובערת הרע מקרבך. ואם נימא שהוא דין מטוסים בע"ז שאינו בשאר מיתות [מלבד ברוצה. ערמב"ם סנהדרין יד, ח] הלא הגמ"ד שנפסק על פיהם היה למיתה המסוימת בלבד, והיאך אפשר שעליהם יחול אותו גמ"ד במיתה אחרת - אך להאמור אכן לא נתקיים בזה 'כאשר זמם' אבל נתחדש מהאי קרא גדר נוסף של חיוב 'ובערת' בע"ז.